

6. Ulrich, Anton. Das deutsche Schulerheim in Mukatschewo // Nachrichtenblatt des deutschen Kulturverbandes. – 1938. – Jhg. 7. – Heft. 9.
7. Oberschall, Ant. Das deutsche u. tschechische Schulwesen in der CSR [1938].

Роман ОФІЦІНСЬКИЙ, аспірант кафедри історії України УжДУ

НІМЕЦЬКИЙ ФАКТОР НА СТОРІНКАХ КАРПАТОУКРАЇНСЬКОЇ ГАЗЕТИ "НОВА СВОБОДА" (1938–1939)

Німецька проблематика не випадково стала однією з пріоритетних для крайового часопису "Нова свобода" (до 15 червня 1938 р. – "Свобода"), котру фінансував, головним чином педагог, політичний та релігійний діяч о. Августин Волошин. Газета приходила до читача спочатку як "Український незалежний щоденник", а потім (10 лютого 1939 р.) реформувався в "Орган Українського національного об'єднання". З'являлася щодня, крім понеділка. До 2 серпня 1938 р. за редакцію відповідав Василь Фірташ, якого змінив Віктор Желтвай. З 14 вересня видавцем і відповідальним редактором став Федір Ревай, що через п'ять місяців (10 лютого 1939 р.) передав справи новому відповідальному і начальному редактору Василю Гренджі-Донському. "Нова свобода" виходила впритул до початку угорської окупації краю (15 березня 1939 р.). Первісно друкували газету в Ужгороді, а пізніше, завершивши евакуацію згідно рішень Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р., в Хусті.

Наближалися переломні події не тільки для Центральної та Східної Європи, але й для всього людства. Ні в кого не виникало сумнівів, що Німеччина в силі розпочати реванш за Версаль. Причому, очоливши блок держав, невдоволених військово-політичними, економічними і територіальними втратами 1918–1920 рр. Отже, й частина національно-визвольних спектрів післяверсальських "кляптикових" країн (Чехословаччина, Польща, Югославія, Румунія) покладала особливі надії на Берлін. Зі свого боку німецька дипломатія розгорнула енергійну працю в больових точках сусідніх держав, як от Підкарпатська Русь (Чехословаччина), Східна Галичина і Волинь (Польща), а засоби масової інформації Німеччини систематично відслідковували ситуацію, характерну для цих регіонів.

§ 1. Засоби масової інформації.

Подібного роду зацікавлення були розраховані на творення потрібної зорієнтованості у міжнародних справах пересічних німецьких громадян, а також слугували за своєрідну моральну підтримку територіального сепаратизму (визвольного руху). Показовими в цьому контексті самраз і є сторінки "Нової свободи", де відповідно подавалися і передруки, і оригінальні нариси, інтерв'ю, репортажі, відгуки, анотації, повідомлення.

Так, у липні 1938 р. провідна газета націонал-соціалістичної партії Німеччини "Фелькішер Беобахтер" переповіла протести, висловлені на з'їзді "Української Громади" проти "заводжування великоруських шк[ільних] підручників до українських шкіл на Підкарпатті"¹.

Як правило, така інформація подавалася з перших рук. Зокрема, 20 лютого 1939 р. в Хуст прибули журналісти Гадемахер фон Анні та Антон Йозеф Кніпгансен з "Дойче Альгемайне Цайтунг"²¹. У перших числах березня 1939 р. в Хуст навідався німецький кореспондент Вальтер Габігер²⁷.

Надзвичайний спалах цікавості до підкарпатських теренів спостерігався в лютому 1939 року. 14 лютого у номерах газет "Фелькішер Беобахтер" (інтерв'ю з міністром карпатоукраїнського уряду Юлієм Ренасом) і "Берлінер-Берзен-Цайтунг" з'явилися матеріали, приурочені виборам у Карпатській Україні¹⁹. Причому наступного дня, 15 лютого, "Фелькішер Беобахтер" подав гостру статтю, в якій спростовано негативні критичні оцінки угорської газети "Пестер Льюйд" стосовно результатів виборів 12 лютого до Союзу Карпатської України²¹, що показали беззаперечну перемогу кандидатів Українського національного об'єднання (УНО).

Загалом переддень і наслідки цих виборів справили помітний резонанс у німецькій пресі. "Нова свобода" опублікувала передусім переклад передовиці з "Фелькішер Беобахтер" за 3 лютого з приміткою "віденське видання, – кажуть, – щодня лежить на столі великого Вождя Гітлера... – ред." У статті йшлося про передвиборчу атмосферу, а особливо – про колізії довкола призначення генерала Лева Прхали міністром внутрішніх справ Карпатської України¹³.

Свої прогнози та оцінки з приводу виборів висловили "Берлінер-Берзен-Цайтунг" (10 і 14 лютого), "Фелькішер Беобахтер" (10 лютого), "Національ-Цайтунг" (Ессен) (12 і 14 лютого), "Мінхенер Носсте Нахріхтен" (12 лютого), "Дойче Альгемайне Цайтунг" (15 лютого)²². Наприклад, журналіст "Фелькішер Беобахтер" відзначив конкретний

факт підричних провокацій проугорських елементів: у першому поїзді, що йшов з Праги до Хуста через територію Угорщини і котрим їхали урядовці німецького консульства та декілька кореспондентів впливових видань Німеччини, були розкидані протинукраїнські листівки з підробленим видавничим знаком "D.S.", тобто "Дойче Штатсдрукерай" (Німецька державна друкарня).

Аналітичні статті, в яких висвітлювалася позиція та розстановка політичних сил, давалася характеристика провідних діячів Карпатської України, побачили світ 15 лютого в журналі "Остлянд" (Берлін), 22 лютого у газетах "Дер Фіер" (Карлсруе) і "Дер Фрайгайтскампф" (Дрезден), а також у "Франкфуртер Фольксблят" (21 лютого)²⁶.

Рецензент "Нової свободи" схвально зустрів книжку Михайла Чулукідзе "Ukraine", що прийшла до загалу з видавництва Вільгельма Гольмана в Ляйпцігу зі вступним словом М. Антоновича. Тоді ж, на початку 1939 року, в Берліні з'явилась й відома "Ukraine: Land der Zukunft" Акселя Шмідта, котра теж отримала позитивні відгуки карпатоукраїнських інтелектуалів¹⁸.

Ймовірна вісь "Карпатська Україна – Німеччина" стала предметом серйозних геополітичних турбот близьких сусідів. У жовтні 1938 р. польський щоденник "АБЦ" детально розглянув можливі плани німецької верхівки щодо Підкарпаття. Ідеолог нацизму Альфред Розенберг вважався прихильником перетворення Підкарпатської Русі на український П'ємонт. Проти рішуче виступили політичні кола, близькі до заступника канцлера Рудольфа Гесса⁵.

Не тільки кореспондентів періодичних видань Німеччини цікавили карпатоукраїнські події, але й радіожурналістів. Зокрема, у середині жовтня 1938 р. радіостанції Відня, Граца, Ляйпціга, Бреслава передали в ефір промову до українського населення Підкарпаття, в якій відкидалися проекти спільного угорсько-польського державного кордону, стверджувалося, що жоден клаптик української землі не підпаде під угорське панування³. 19 листопада 1938 р. кореспондент Німецького інформаційного бюро повідомив з Хуста про стабілізацію суспільного порядку в краї: евакуація з відступлених угорцям населених пунктів закінчилася, переговори з румунськими чинниками про поставки продовольства і нафтопродуктів матимуть успіх⁶.

Ясна річ, редакція "Нової свободи" не з меншим ентузіазмом слідувала за головними віхами політичного життя Німеччини. Отже, "відпоручник" (представник) газети 31 січня 1939 р. побував на урочистому засіданні рейхстагу в Берліні з нагоди шестиліття "націонал-соціалістичної доби". Причому монолог (промова) А. Гітлера тривав дві

години з чвертю¹⁴. Також оприлюднювалися власні кореспонденції пізнавального плану, як нарис "Українська колонія у Відні" (1939, 14 січня)⁹, або переповідалися основні акції німецького керівництва у вигляді невеликих заміток, на манір "Канцлер Гітлер вірить у довгий мир" (1939, 1 лютого)¹¹, чи акцент робився на етнополітичних контрастах – "Німці і мадари" (1939, 19 січня)¹⁰.

§ 2. Візити.

У жовтні 1938 р. Підкарпаття відвідав інженер К. Бігал, один з редакторів "Фелькішер Бесобахтер"⁵. 17-го числа він мав особисту розмову з тоді ще державним секретарем уряду Підкарпатської Русі о. Августином Волошином. Бігал був уповноважений вести переговори про створення в краї міцної "Німецької партії", маючи на те рекомендації лідера словацьких німців Ф. Кармазіна.

21 листопада того ж року до Хуста, столиці Карпатської України, прибув легатійний радник німецького посольства в Празі доктор Гофман у супроводі доктора Шуберта⁷. Наступного дня вони зустрілися з прем'єром о. А. Волошином. А впродовж свого кількадечного перебування в автономії (21–23 листопада) гості завітали у Перечин, Рахів, Великий Бичків, Ясіня (ночували в домі Климпушів), переконалися на власні очі, що залишали після себе польські терористи на Волищині (оглянули Волове, Майдан, Торунь, Вучкове)⁸.

6 лютого 1939 р. – початок візиту до Хуста державного секретаря уряду Словаччини Ф. Кармазіна¹⁵. Передумовою події, очевидно, стала розмова про господарські, культурні та політичні справи німців у Карпатській Україні, котра відбулася в Празі 16 січня між Волошином і Кармазином¹⁰. З участю високого гостя в "Січовій гостинниці" було закладено "Німецько-українське товариство"¹⁵.

Важливого значення надавалося відкриттю офіційного німецького представництва в Карпатській Україні. Уряд Німеччини 9 лютого 1939 р. видав розпорядження про заснування свого консульства в Хусті¹⁵. 15 лютого консулом сюди призначили Вальтера Шплеттшоссера, що походив з Бромбергу¹⁷. Між ним і міністром Ю. Реваєм одразу зав'язалися приятельські відносини. Незабаром консульство розпочало роботу, для нього постаралися підшукати "відповідне репрезентативне приміщення". Консул виявився мобільним дипломатом. Він провідав головні німецькомовні островки краю. Зокрема, у Сваляві наприкінці лютого у супроводі старшого секретаря Юлія Орловського наніс візит інспектору

для німецьких шкіл, а потім і окружному начальнику доктору Охримовичу²⁴.

Проте на початку березня Шплеттшоссера відкликали до Міністерства закордонних справ Німеччини. Новим консулом було призначено легатійного радника німецької амбасаді (посольства) в Празі доктора Гамількара Гофмана²⁸. 9 березня вони вдвох (Шплеттшоссер і Гофман) провели протокольну зустріч у прем'єра Волошина. Насамперед консул Г. Гофман зацікавився нападами польських терористів, про що повідомляла газета 11 березня²⁹.

Однаке подібного роду відвідини не мали одностороннього характеру. Чільним виразником карпатоукраїнської "човникової" дипломатії був міністр Юлій Ревай. У другій декаді лютого 1939 р. він разом з Ф. Кармазином з робочим візитом побував у Берліні²³. Про це найперше проінформувала своїх читачів "Берлінер Національ Цайтунг" 24 лютого. А 9 березня пополудні Ю. Ревай відлетів з Хуста до Бергтесгадена, резиденції Гітлера, з наміром зустрітися з найвищими офіційними особами Німеччини²⁸.

§ 3. Німці Карпатської України.

Як видно з матеріалів перепису 1930 р., німецька меншина Підкарпаття кількісно була невеликою – всього 1,61% (11 490 чол.) від усього населення (718 586)². Чисельно німців переважали угорці (15,23%), євреї (12,7%), чехи і словаки (разом 4,17%) і румуни (2%). За родом занять в абсолютних цифрах серед німецького населення переважали рільники (сільські господарі) (767 чол.). Значна частина працювала залізничними службовцями (70), у судах і в адміністративних органах (63), урядовцями на промислових підприємствах (60), учителями (48), лісниками (34). Окремі торгували мішаним товаром (37) чи утримували корчми і готелі (12), тощо.

Після Віденського арбітражу, за даними газети "Карпаторусскій голосъ" (Ужгород) від 16 лютого 1939 р., число німців у Карпатській Україні становило 2 тис. "Нова свобода" різко заперечила це твердження, вважаючи реальною цифру "біля 15 000"²⁵.

Безперечно, найбільш резонансною, гучною подією в Карпатській Україні стали вибори 12 лютого 1939 р. Поведінка німецької меншини – пріоритетна ділянка політичних турбот карпатоукраїнського керівництва під час кампанії. Отож обширне інтерв'ю Остапа Сірка з інженером Антоном Ернестом Олдофредієм, "послом до карпатоукраїнського союму за національну групу німців у Карпатській Україні", наочно ілюструє вис-

ловлену думку¹⁶. У кабінеті Волошина Олдофреді очолював "Державний секретаріат для німецької національної групи в Карпатській Україні". Він охоче поділився своїми враженнями про хід виборів та їх результат, підтвердив принцип рівноправності в німецько-українській співпраці.

Однак усе-таки деякі німецькі села голосували проти кандидатки (списку кандидатів) УНО. Даний епізод не обійшовся без роз'яснень "Нової свободи"²¹. Виявилось, що причиною (наприклад, у с. Вишній Коропець, де 182 голоси нарахували проти) стали підірвані листівки німецькою мовою, котрі розповсюджувалися з Мукачева (уже належав Угорщині). І значна кількість виборців сприйняла їх за офіційну позицію своїх національних провідників.

Зовсім інша картина спостерігалася 12 лютого, приміром, у Кенігсфельді (Усть-Чорній)²⁰. О дванадцятій годині було видно як на громадських і державних закладах майорили німецькі прапори, а поміж ними синьо-жовті (українські). О 15 год. біля народної школи розпочався урочистий похід. Організаторами акції виступили вчителі Пах і Навратил. Участь взяло близько півтори тисячі осіб. У той день, як писав кореспондент, "по цілій Усть-Чорній лунали українські й німецькі пісні".

А 12 березня в столиці Карпатської України "Deutsche Partei, Ostgruppe Chust" (Німецьке Товариство, група в Хусті) з участю консула "Великої Німецької Держави" провело "Свято Героїв, полеглих у світоській війні"²⁶. Вшановувалися жертви 1914–1918 років.

У цілому не один раз наголошувалося, що "німці дістали від нашого уряду тільки прав, кількі їм належить і кількі дістали й другі меншини в Карпатській Україні"²⁵.

§ 4. Спільні проекти.

Намір участі Карпатської України в автостраді "Захід-Схід" викликав надзвичайне зацікавлення "Нової свободи". У розмові з "начальником ресорту міністерства публічних робіт" інженером Олексом Санатом виявилось: магістраль – завдовжки 1 057 км (з відгалуженням з Іглави через Цегайм до Відня), будівництво вартістю 3,5 млрд. кч (крон чехословацьких) розраховане на п'ять років (1939–1943)⁶. Загальний маршрут проєкту: Берлін–Дрезден–Прага–Пряшів–Гуменне–Снина–Убля–Малий Березний–Перечин–Поляна–Свалява–Довге–Хуст–Тячів–до румунського кордону.

Отже, на Карпатську Україну припадало 175 км шляху, що обійшовся б у 450 млн. кч. Автострада фактично складалася з двох паралельних доріг (кожна по 7 м ширини), віддалених одна від одної триметровим трав'яним

пасом. По краях планувалося зробити спеціальні банкети (по 2 м шириною). Отож загальна ширина магістралі – 21 м. Причому станом на 22 листопада 1938 р. на відтинку Хуст–Довге вже проводилися "мірничі роботи".

Іншим важливим напрямком діяльності карпатоукраїнського уряду стала проблема надлишку трудових ресурсів. Тому було досягнуто домовленість про надання 4 тис. робочих місць у господарствах і на підприємствах Німеччини для потребуючих праці з Карпатської України²⁸. Перший такий транспорт відбув за кордон 9 березня²⁶.

Обмін у культурній сфері, очевидно, не мав ознак плановірності, санкціонованої властями. У Німеччині відбулося ряд імпрез, приурочених Карпатській Україні. У жовтні 1938 р. в Берліні на підтримку народолюбських сил краю висловилися представники української еміграції⁴. Наприкінці січня наступного року чималу аудиторію в Берліні зібрала лекція "Моя подорож по Карпатській Україні" професора Генца Гекеля¹². А 10 лютого у "Німецькому клубі" у Відні вчений-славіст доктор Ганс Кох (відомий згодом як прибічник відновлення української державності 1941 р.) мав "цікавий виклад про Карпатську Україну". Між присутніми були "передові господарські, політичні й культурні діячі Відня"¹⁷.

* * *

Як бачимо, німецький фактор посідав на сторінках газети "Нова свобода" заслужене місце. І виняткового в тому нічого нема, адже німецькі проблеми та устремління не сходили в ті роки зі шпальт будь-якого поважного видання. Світ стежив за розвитком сценарію. Комбінував. Сподівався. І помилявся...

ПУБЛІКАЦІЇ ГАЗЕТИ "НОВА СВОБОДА"

1. Фелькшер Беобахтер і Подк. Гласі. – 1938. – 19 липня. – С. 3.
2. Підкарпаття в статистичному висвітленні. – 1938. – 21 вересня. – С. 5.
3. Німеччина за Підкарпаття (Радіостанції: Відень, Грац, Ляйпциг, Бреслав); Редактор "Фелькшер Беобахтеру" у держ. секретаря о. А. Волошина. – 1938. – 18 жовтня. – С. 1.
4. Українці в Берліні за Підкарпаття. – 1938. – 21 жовтня. – С. 3.
5. Два німецькі пляни в справі Підкарпаття: Німці на Підкарпатті. – 1938. – 23 жовтня. – С. 1, 3.

6. Німеччина стверджує спокій на Карпатській Україні: Участь Карпатської України в автостраді "Захід–Схід" (Розмова з начальником ресорту міністерства публічних робіт інж. Олексою Санатом). – 1938. – 22 листопада. – С. 2, 5.

7. Представники німецького посольства в Хусті. – 1938. – 25 листопада. – С. 1.

8. Німецькі гості на Карпатській Україні. – 1938. – 27 листопада. – С. 7.

9. Т.М. Українська колонія у Відні (Власна кореспонденція). – 1939. – 14 січня. – С. 6.

10. Німецькі справи в Карпатській Україні: Німці і мадяри (Контрасти). – 1939. – 19 січня. – С. 3, 5.

11. Канцлер Гітлер вірить у довгий мир. – 1939. – 1 лютого. – С. 1.

12. В Берліні про К. Україну. – 1939. – 4 лютого. – С. 3.

13. Карпатська Україна і Прага. – 1939. – 7 лютого. – С. 1.

14. П.Д. Відпоручник "Нової свободи" на засіданні Райхстагу в Берліні підчас промови Адольфа Гітлера. – 1939. – 8 лютого. – С. 2.

15. Німецький консулят у Хусті: Державний секретар Кармазин у Карпатській Україні; Німецько-українське товариство. – 1939. – 10 лютого. – С. 1.

16. Сірко Остап. Результат виборів є сильною зброєю у руках влади щодо приятельського співжиття з сусідніми державами (Інтерв'ю з інж. А. Ернестом Ольдофредієм, послом до карпатоукраїнського сойму за національну групу німців у Карпатській Україні). – 1939. – 15 лютого. – С. 2.

17. У Відні про Карпатську Україну; Про німецький консулят у Хусті; Здорово життєздатність українського народу перемогла. – 1939. – 17 лютого. – С. 2, 3.

18. Нова німецька книжка про Україну. – 1939. – 18 лютого. – С. 2.

19. Преса великої Німеччини про вибори в Карпат. Україні; 4 000 наших робітників до Німеччини. – 1939. – 19 лютого. – С. 2.

20. Велике свято в Кенигсфельду (Усть-Чорній). – 1939. – 21 лютого. – С. 8.

21. Гостра стаття "Фелькшер Беобахтеру" проти кампанії мадярської преси; Чому деякі німецькі села в Карпатській Україні голосували проти кандидатики Українського Нац. Об'єднання? Закордонні гості в Карпатській Україні. – 1939. – 22 лютого. – С. 2.

22. Вибори в Карп. Україні й Німеччина. – 1939. – 24 лютого. – С. 2.

23. Юліян Ревай їде до Берліна. – 1939. – 26 лютого. – С. 1.

24. Німецький консул навідав Сваляву. – 1939. – 1 березня. – С. 6.

25. Німеччина натискає... – 1939. – 2 березня. – С. 2.